

Civilizația lecturii

Revoluția industrială și explozia tirajelor

de Lucian-Vasile Szabo

Tipar și hârtie

În istorie, soarta bunurilor simbolice (culturale) va depinde adesea de evoluția tehnică. Tehnologiile bazate pe forța aburului vor fi cele dezvoltate în zorii industrializării, începând cu a doua parte a secolului al XVIII-lea. De fapt, puterea dată de aburul aflat sub presiune va mișca utilaje în mine și în ateliere, după ce secole de-a rândul fusese utilizată forța apei, însă fără mari progrese. De data aceasta, contribuia puterea calorică dată de cărbune. Apa, pusă acum în vase metalice mari, era încălzită la temperaturi ridicate, iar vaporizarea era controlată prin dirijarea aburului în sistemele de lucru. Astfel erau puse în mișcare echipamente masive, ceea ce făcea ca randamentul să crească de câteva ori. Mașinile se dovedeau mai eficiente decât brațele muncitorilor, iar unii dintre ei și-au pierdut locul de muncă. În acest context va apărea Mișcarea ludiților (Luddities), numită așa după Ned Ludd, un lucrător textil englez. El și acoliții lui se vor implica în acțiuni de distrugere a mașinilor care le lua slujbele¹.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost marcată de intervenții succesive asupra vechilor prese de tipărit. Acestea au fost mecanizate și realizate în întregime din metal, ceea ce le va asigura rezistență și durabilitate în exploatare. Se va schimba și procedeul de imprimare, deoarece în locul plăcii dreptunghiulare, care presa asupra hârtiei așezate pe șif (forma în care se afla textul cules din litere de plumb), se va acționa de acum cu o formă cilindrică. Invenția îi aparținea lui Frederich Kőning și a fost utilizată de ziarul *The Times* din 1811. Randamentul la tipărire va crește considerabil, practic se va dubla. Se vor tipări acum 300 de coli tipografice (față-verso) pe oră². În același timp, cilindrul tiparniței anunța rotativa, ceea ce, pentru ziare, reprezintă un

element deosebit de important. Rotativa va fi introdusă la *The Times* în 1844, aceasta putând imprima o mie de copii dintr-o publicație pe oră³. Mașinile de tipar vor fi acționate prin forța aburului, iar numeroasele îmbunătățiri aduse vor crește performanțele.

În 1816, sistemul va permite tipărirea simultană a colii de hârtie, printr-o tehnică ce va fi numită *contratipar*. Hârtia va cunoaște și ea ameliorări calitative și adaptări permanente la utilajele de imprimat. În anul 1798, inventatorul francez Nicholas Louis Robert va realiza pentru prima dată hârtie în formă continuă, adică în role, nu doar în coli suprapuse⁴. Va fi un procedeu care va lua însă amploare în Anglia, unde unele dintre afacerile familiei Didot, cu merite importante în dezvoltarea industriei tipografice, au fost mutate, Robert fiind un angajat al lui Saint-Léger Didot. Un rol important îl va avea cerneala. Produsă empiric, aceasta era de proastă calitate, se întindea și păta, făcând ca tipărirea să arate murdare, dar și cu locuri unde nu se vedeau rânduri imprimate. Cu inventarea unei cerneli eficiente pentru tipărirea rapidă este acreditat Lorilleux, în 1818.

Gravura, rotativa și telegrafal

De fapt, cercetări în domeniul destul de vast al tipăririi au fost efectuate în paralel în mai multe locuri din lume, unele inovații „plutind în aer”, după cum se spune, deci uneori sunt greu de atribuit. Cert este că, în 1797, Alois Senefelder va brevetă litografia, ceea ce va duce la îmbunătățirea calității imaginilor prezentate în gazete⁵. Se va intra astfel în era frontispiciilor bogat ornamentate, care le vor da un

¹ Roy Palmer, (1998), *The Sound of History: Songs and Social Comment*, Oxford University Press, p. 103.

² Pierre Albert (2002), *Istoria preseii*, Editura Institutul European, Iași p. 39).

³ Ilie Stanciu, *Călătorie în lumea cărții*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 64.

⁴ Thomas J. Misa, (1995). *A Nation of Steel: The Making of Modern America 1965–1925*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. p. 243.

⁵ Invențiile lui vor fi prezentate într-o carte: *Senefelder on Lithography: The Classic 1819 Treatise* (2005), Dover Publications, Mineola (New York).

aspect deosebit. Litografia înseamnă scrierea unui text ori desenarea unei imagini pe o suprafață de piatră bine șlefuită⁶. Contururile literelor și liniile desenelor rețin cerneala, astfel că dacă pe placă este pusă o hârtie (ori dacă placa este întoarsă și presată pe hârtie) se obține un text sau o imagine tipărită. Cu litografia suntem în clasa largă a gravurii, pentru matrițe fiind utilizate materiale diverse, metalele tot mai des, ceea ce a dus la perfecționarea tehnicilor. Gravura a avut un rol important înainte de fotocopiere, fiind utilizată cu succes și în prezent.

Rotativa, mașină de tipărit cu performanțe ridicate, va apărea în urma unor adaptări succesive a utilajelor deja existente. Principiul va fi diferit de cel al preseii plane, unde două module dreptunghiulare strângeau între ele o coală de hârtie pe toată suprafața acesteia. Rotativa are în componență cilindri, pe care se montau, în trecut, forme de plumb, în prezent din aliaje mult mai ușoare. Formele de plumb erau semicilindrice, având imprimate în relief și în negativ una sau două pagini de ziar. Se montau câte două pe fiecare grup, pentru a acoperi cilindrul în întregime. Un alt mecanism de acest gen era pregătit, cu alte pagini, în partea opusă. Utilajul era pornit, iar hârtia ghidată prin fanta dintre cele două grupuri. Acestea se răsuceau, imprimând pe coală paginile de gazetă, presând nu pe toată suprafața concomitent, ci doar pe zona îngustă de contact. Un astfel de utilaj a fost pus în funcțiune, în 1846, de Robert Hoe, în Statele

Unite ale Americii⁷. Procedul va permite ulterior folosirea hârtiei din bobină (sul), ceea ce va face să crească randamentul și tirajele, care vor ajunge, la mijlocul secolului, să depășească 10.000 de exemplare pe oră.

Dacă la 1800 știrile de pe continent ajungeau în Anglia cu corăbiile (și invers), către mijlocul secolului al XIX-lea, lucrurile se vor simplifica, deoarece va fi pus în funcțiune telegraful. Primul echipament de acest gen va fi brevetat de francezul Chappe, în 1793, cunoscut și sub titulatura de telegraf optic. Prima linie a fost instalată în 1794 și făcea legătura între Paris și Lille⁸. Acesta nu era însă foarte fiabil și, oricum, nu a fost accesibil companiilor de presă. Abia din 1837, când Samuel Morse va pune în funcțiune, în Statele Unite, primul telegraf electric, se va ajunge treptat la utilizarea tehnologiei și pentru editorii de publicații. Foarte repede, stâlpii și firele se vor întinde de-a lungul principalelor căi de comunicație din țările Europei (în general în paralel cu noile căi ferate, aflate și ele la început). Peste Canalul Mânecii primul cablu a fost întins în 1850. În 1866, s-a derulat marea aventură a traversării Oceanului Atlantic cu un cablu de comunicații, ceea ce a făcut ca știrile să ajungă repede în și din Lumea Nouă. Înainte, noutățile veneau cu viteza corăbiilor care străbăteau oceanul, un drum durând, în cazul cel mai fericit, câteva săptămâni.

Primul cablu telegrafic pentru Australia, traversând prin Asia și insulele Indoneziei, a fost instalat abia în 1872. Populația rară a zonei s-a bucurat mult de această realizare, destul de costisitoare totuși. Au fost mai multe motive care au impulsivat traversarea mărilor, oceanelor, munților și câmpiilor cu fire de telegraf, iar mai apoi telefonice. Comunicarea comercială a fost un astfel de motiv: „Instalarea cablurilor submarine oceanice pentru telegraf, o realizare uriașă, dar dificilă, ar fi fost imposibilă fără îmbunătățirea și expansiunea transportului oceanic cu vapoare cu aburi, principalul impuls venind din partea comerțului global”⁹.

Timida opinie publică

Imbunătățirea condițiilor tehnice și privirea ziarelor ca marfă a determinat sporirea numărului acestora și o creștere a tirajelor, în

⁷ Pierre Albert, *op. cit.*, p. 40.

⁸ Anton A. Huurdeman, (2003), *The Worldwide History of Telecommunications*, Willey Interscience, Hoboken, New Jersey, p. 11.

⁹ Asa Briggs și Peter Burke (2005), *Mass-media. O istorie socială*, Editura Polirom, Iași, p. 129.

⁶ Ilie Stanciu, *Călătorie în lumea cărții*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, pp. 80-81.

ciuda faptului că puterea politică a căutat să îngrădească apariția și răspândirea publicațiilor. De fapt, pericolul era reprezentat de capacitatea gazetelor de a informa și educa publicul, mai ales că acesta era pus la curent cu principalele drepturi și obligații, primele nefiind doar enunțate, ci existând presiuni pentru a deveni funcționale, de a fi puse în practică. Ziarele se vor transforma radical, căci vor fi supuse gustului public. Cititorii vor plăti pentru a putea lectura gazeta, deci vor cere conținuturi adecvate, redactate pe înțelesul lor. În acest mod, se va coborî din zona elitei, cea a publicațiilor destinate unui cerc restrâns, în sfera publică. Aceasta se conturează și se dezvoltă, emițând opinii pe care guvernantii va trebui să le ia în seamă. Consolidarea pieței informațiilor media va duce și la sporirea concurenței între publicații. În aceste condiții, vor rezista doar organizațiile de presă care vor produce publicații interesante, vandabile, cu informații de interes larg, publicații realizate cu costuri cât mai reduse. Însă doar cu jurnaliști buni se puteau face gazete de calitate, deci se va investi și în personal. Veniturile acestora vor crește, iar gazetarii vor deveni figuri publice, demne de luat în seamă, intrând în clasa de mijloc a burgheziei, devenită tot mai sigură de statutul ei.

Regimul general al presei nu va fi însă mult mai permisiv, în ciuda diversificării și câștigării unor libertăți. Pierre Albert va arăta că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în 33 de ani, în Franța, vor fi emise 18 acte normative cu referire la activitatea presei, ceea ce demonstrează inconfortul creat de jurnale pentru guvernanți¹⁰. Același autor arată că juriile care judecau cazurile de delict de presă dădeau adesea verdicte de achitare, ceea ce a dus la plasarea, pentru o perioadă, a proceselor la tribunalele cu decizii luate de judecători. Mișcările revoluționare din anul 1848, declanșate de reprezentanții burgheziei, o clasă socială cu vederi moderne și concepții înaintate, au însemnat și un progres sensibil în ceea ce privește condiția presei. În Franța, în 5-6 martie 1848, vor fi emise decretele ce vor confirma libertatea totală a presei, dispărând ruinătoarea taxă de timbru, delictul de presă fiind reîntoarse la curțile cu juri. Regimul liberal a durat (din nou!) foarte puțin, constrângerile revenind treptat, apoi brusc, după lovitură de stat a lui Napoleon al III-lea, din 2 decembrie 1851¹¹.

Rusia va continua să fie „marele adormit”, în Imperiul Țarist libertatea presei fiind adesea o ficțiune. Există însă o influență franceză și nu se poate ca dinamismul din această

țară să nu fi stârnit ecouri la Sankt Petersburg și apoi la Moscova. Aici însă orice gest mai liberal al presei era aspru sancționat. Marian Petcu relatează că, în timpul domniei țarului Nicolae I (1825-1855) publicația *Europeanul* și-a permis să publice un text critic la adresa bisericii, fiind suprimată imediat¹². Tot aici, „o publicație care și-a luat libertatea de a tipări un text despre cauzele inferiorității civilizației ruse nu numai că a fost interzisă, dar autorul textului, Ceaadaev, a fost declarat nebun și supus supravegherii medicale și polițienești, deși argumentele sale erau pertinente”¹³.

Sunt măsuri devenite obișnuite în societatea rusească (ulterior sovietică), regăsite însă și în alte țări.

¹² Piotr Ceaadaev (1993), *Scrieri filosofice (Aplogia unui nebun)*, Editura Humanitas, București.

¹³ Marian Petcu (1999), *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Editura Polirom, Iași, p. 72.

¹⁰ Pierre Albert, *op. cit.*, p. 43.

¹¹ *Idem*, p. 49.